

הנחיות להוראת המצגת "דיקטטורה מול דמוקרטיה"

קהל היעד: תלמידי כיתה ט

משך הפעילות: 45 דקות

הרעיון:

1. המצגת מומלצת לפתיחת היחידה "בין שלום למלחמה" (עמ' 81-164 בספר מסע אל העבר: העולם המודרני במשבר -1939-1870)

<http://www.school.kotar.co.il/KotarApp/Viewer.aspx?>

nBookID=94775007#83.513.5.fitwidth
המצגת מעלה דיון עקרוני בשתי צורות משטר – הדמוקרטיה והדיקטטורה, ובוחנת אותן על רקע המציאות שהתקיימה לאחר מלחמת העולם הראשונה. השימוש במצגת יקל על התלמידים להבין את התמודדותן של המדינות השונות המוצגות ביחידה – בריטניה, צרפת, ארה"ב, פולין, איטליה, ברית המועצות, ספרד וגרמניה – ולהבין מדוע מדינות רבות הפכו מדמוקרטיות לדיקטטורות.

2. המצגת קוראת לתלמידים לקחת חלק פעיל ולבחון בעצמם את היתרונות והחסרונות של כל אחת מצורות המשטר. המהלך הזה נועד לחשוף את התלמידים למורכבותן של תופעות בעלות היבטים שונים.
3. מטרה נוספת של המצגת היא לגרום לתלמידים לערער על הנחת היסוד שעל ברכיה הם התחנכו ולפיה דמוקרטיה עדיפה על דיקטטורה, ולבחון אותה מחדש בצורה מורכבת יותר. השאיפה היא ששימוש מושכל במצגת יאשש את הנחת היסוד של התלמידים, ובד בבד יעניק ערך מוסף לחשיבות של הדמוקרטיה אך גם לשבריריותה. התלמידים מניחים שהדמוקרטיה היא צורת השלטון הטובה ביותר, ולכן חשוב להבהיר להם שמדובר בצורת שלטון שקיימת בפועל זמן קצר יחסית, ושלאורך ההיסטוריה התקיימה גם חלופה אחרת – הדיקטטורה. מאחר שבמקרים רבים בהיסטוריה, למשל בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה, לדיקטטורה היתה עדיפות על פני הדמוקרטיה. חשוב להדגיש לפני התלמידים את המחירים הכרוכים בצורת שלטון זאת – גם של האדם היחיד וגם של החברה שהוא חי בה.
4. בלימוד המצגת אפשר לעסוק בנושאים כמו: הגדרות המושגים דמוקרטיה ודיקטטורה, משטרים שהתקיימו לאורך ההיסטוריה והבחנה בין היבטים אישיים (של האזרח היחיד) לבין היבטים כלליים (של החברה כולה). המצגת גם מאפשרת חזרה על נושא מציאות החיים ששררה באירופה בתום מלחמת העולם הראשונה.

מהלך הפעילות:

המצגת נפתחת בהיכרות ראשונית עם שתי צורות השלטון – דמוקרטיה ודיקטטורה – בשקופית זו משמשים אמצעים חזותיים כדי להמחיש את המאפיין המרכזי של כל אחת מצורות השלטון: דיקטטורה – שלטון שבו המנהיג מכתוב למונהגים מה לחשוב; דמוקרטיה – שלטון בו לכל אדם יש זכות להביע את דעתו. רצוי להסב את תשומת לבם של התלמידים לצבעים המופיעים לאורך המצגת – הדיקטטורה מסומנת בצבע אדום (כמו הצבע של המנהיג באיור), ואילו הדמוקרטיה מסומנת בצבע סגול (כמו כף היד הגדולה הנמצאת במרכז האיור).

כדאי לפתוח בדיון ראשוני על המושגים:

- מה אתם יודעים על דיקטטורה ודמוקרטיה?
- מה ההבדלים ביניהן?
- האם יכול להתקיים שילוב ביניהן (דמוקרטיה דיקטטורית או דיקטטורה דמוקרטית)?
- איזה סוג משטר יש בישראל?

כדי שהמשך הדיון במושגים יהיה עשיר ומפרה, חשוב להתייחס גם להיבטים נוספים. בלחיצה על כל אחד מהאיורים תיפתח הצגה של הגדרת המושג תוך כדי עיסוק במשמעותו המילולית של המושג ובתוכנו. לכל מושג יש הרחבה בחלונת "הידעת" – ובה הקשר היסטורי מסוים: בנוגע לדיקטטורה – מתואר השלטון הטוטליטרי שהתפתח במאה ה-20; ואילו בנוגע לדמוקרטיה – מתוארת הדמוקרטיה הקדומה ביוון.

שקופית "איזה סוג משטר אתם מעדיפים?"

- בשקופית זו התלמידים מתבקשים להביע עמדה אישית – איזה סוג משטר הם מעדיפים? או במילים אחרות: מהי לדעתם צורת השלטון הטובה ביותר? השאלה מנוסחת בצורה כללית ופשוטה כדי לאפשר לתלמידים לענות תשובה אינטואיטיבית המבוססת על השקפת עולמם. הנחת היסוד המובלעת בבסיס שאלה זו היא שהתלמידים החיים במדינה דמוקרטית יסברו באופן טבעי שהדמוקרטיה היא צורת השלטון הטובה ביותר.

- המורה מוזמן לבקש מהתלמידים לערוך הצבעה גלויה בנוגע לדעתם ולסכם אותה על גבי התרשים.

- כדאי לבקש מתלמידים אחדים לנמק את בחירתם – מדוע בחרו בצורת השלטון המסוימת.
- מומלץ לא לכפות על התלמידים עמדה ערכית. כלומר, לא להציג בשלב הזה את יתרונותיה של צורת שלטון מסוימת, אלא לאפשר לתלמידים לנמק את בחירתם לאור ידיעותיהם הראשוניות.
- כדאי להעלות לדיון את השאלות הבאות:

- מהי העמדה המקובלת על רוב תלמידי הכיתה?
- כיצד לדעתכם אפשר להסביר את העובדה שרוב התלמידים חושבים כך?
- האם לדעתכם יכולים להיות מצבים שבהם אנשים יחשבו אחרת?

- באילו מקומות או נסיבות היסטוריות השאלה הייתה זוכה לתשובות אחרות?

שקופית "מנהיגים לאורך ההיסטוריה"

מטרתה של שקופית זו היא להפגיש את התלמידים עם דמויות מרכזיות לאורך ההיסטוריה האנושית, ולבחון איזו צורת שלטון הייתה נפוצה יותר לאורך ההיסטוריה – דיקטטורה או דמוקרטיה.

השקופית מציגה שורה של מנהיגים ושליטים בולטים שפעלו במשך ההיסטוריה: יוליוס קיסר, קרל הגדול, לואי ה-14, ג'ורג' וושינגטון ונפוליאון בונפרטה. בלחיצה על כל אחת מהתמונות ייחשף מידע קצר על הדמות.

- מתחת לתמונתו של כל מנהיג יש לגרור את התווית המתאימה לו – מנהיג דיקטטורי או מנהיג דמוקרטי. (לאחר הגרירה יתקבל משוב, האם התשובה נכונה או אינה נכונה).
- אילו פרטים בקורות החיים של כל אחד מהמנהיגים עשויים ללמד אותנו אם הוא היה מנהיג דיקטטורי או מנהיג דמוקרטי?
- איזו מצורות השלטון – דיקטטורה או דמוקרטיה – הונהגה על ידי מספר רב יותר של מנהיגים?

שקופיות "כיצד אפשר להסביר שלאורך ההיסטוריה הרוב המכריע של המנהיגים היו דיקטטורים?"

מטרתה של שקופית זו היא לעמת את התלמידים עם התובנה שההנחה שלנו היום בדבר עדיפותה של הדמוקרטיה איננה מובנת מאליה.

כפי שראינו בשקופית הקודמת, לאורך ההיסטוריה מרבית המנהיגים היו דיקטטורים ולא דמוקרטים. נשאלת השאלה: מדוע מרבית המנהיגים שלטו דווקא באופן דיקטטורי?

חשוב להבהיר לתלמידים שהמציאות המוכרת לנו היום היא חדשה ונכונה לעת החדשה. בתקופות קדומות – בעת העתיקה ובימי הביניים – צורת המשטר המוכרת שנתפסה הטבעית ביותר הייתה דיקטטורה.

חשוב לציין שגם לאחר שהחלה הדמוקרטיה המודרנית במדינות המערב, היו תקופות ומדינות שבהן הופעלה השיטה הדיקטטורית (למשל בתקופת שלטונו של נפוליאון). בהתאם לכך חשוב שננסה לשוב ולפתוח את השאלה ולבחון אותה בצורה מקיפה יותר.

שקופית "היתרונות והחסרונות של כל משטר"

היתרונות והחסרונות של כל משטר		דמוקרטיה		דיקטטורה	
השלטון מתחלף בצורה תכופה	ההחלטות מתקבלות בצורה אטית	השלטון יציב ונשמר לאורך שנים ארוכות	ההחלטות מתקבלות בצורה מהירה	השלטון יכול לשלול זכויות מהאזרחים	העם מאוחד ומלוכד סביב דעה אחת
העם עשוי להיות מפולג ולהחזיק בדעות שונות	השלטון עשוי להתקשות בהעמדת פתרון	השלטון נדרש לשמור על זכויות האזרחים	השלטון יכול לתת פתרון	השלטון מעל החוק ויכול לעשות כרצונו	האזרחים נדרשים לשרת את השליט
המדינה והשלטון נעזרו לשרת את האזרחים	השליט כפוף לחוק ופועל תחת מגבלות				

גרר את המשפטים לקטגוריית דיקטטורה או דמוקרטיה. לחצו על הא- לקבלת הבא הקודם

מטרתה של השקופית היא לעמוד על מאפייניהם של המשטרים השונים. בחרנו להציג 7 היבטים שבהם התלמידים יידרשו למיין את ההיגדים על פי צורת המשטר המתאימה להם. בכל פעם יש לגרור את ההיגד למקום המתאים לו על גבי הלוח (מימין – למשטר הדיקטטורי; ומשמאל – למשטר הדמוקרטי). ניתן משוב על החלטת התלמידים.

ההיבטים כוללים:

- א. מהירות קבלת החלטות
- ב. יציבות שלטונית
- ג. תחושת אחדות ולכידות של העם
- ד. שמירה על זכויות האזרחים
- ה. יכולת התמודדות עם קשיים ומצבי משבר
- ו. מעמדו של השליט
- ז. מי משרת את מי

כדי שהתלמידים יקבלו תמונה מקיפה המכילה את ההיבטים השונים, ההיגדים יישארו על גבי הלוח (מומלץ לסדר אותם על גבי הטור כך שניתן יהיה לראותם זה לצד זה).

חשוב שהתלמידים יראו את מורכבות התמונה – לכל אחת מצורות המשטר יש יתרונות וחסרונות. עם זאת, חשוב להתייחס במהלך הדיון לכך שאף שלדמוקרטיה יש חסרונות מסוימים, היא נותנת מענה להיבטים החשובים לנו בחיינו כיום (למשל שמירה על זכויות אזרח וכדומה).

מומלץ לערוך בכיתה טבלה של מאפייני המשטרים במחברת ולמיין את המאפיינים ליתרונות ולחסרונות.

אפשר לחלק את הכיתה לשתי קבוצות, ולבקש מקבוצה אחת להציג במליאה את יתרונות הדמוקרטיה ומקהבוצה האחרת את יתרונות הדיקטטורה. חלוקה שכזו תאפשר דיון מעמיק על שתי העמדות.

היבט	מאפיין בדיקטטורה	יתרון/חסרון	מאפיין בדמוקרטיה	יתרון/חסרון

לאחר מילוי הטבלה יש לנתח אותה ולעורר נושאים שונים למחשבה:

- כיצד אפשר להעריך איזו צורת משטר טובה יותר?
- האם מודדים רק את מספר היתרונות מול מספר החסרונות?
- האם יש יתרונות או חסרונות שהם כבדי משקל יותר מהאחרים?
- באילו מצבים יתרון מסוים עשוי לקבל חשיבות רבה יותר מהאחרים? הביאו דוגמאות למצבים כאלה.
- אילו מבין ההיבטים נוגעים לאדם היחיד ואילו היבטים נוגעים לחברה כולה?
- משימת אתגר לכיתות חזקות: הוסיפו היבט נוסף, כתבו את מאפייניו בשני המשטרים ומיינו אותם ליתרון ולחסרון.

שקופית "לפי דעתכם, איזו צורת שלטון מתאימה יותר למציאות שאחרי מלחמת העולם הראשונה?"

לאחר שקיימנו דיון תיאורטי בשתי צורות המשטר, אנחנו חוזרים לעסוק בהן בהקשר ההיסטורי שלמדנו בכיתה – המציאות שלאחר מלחמת העולם הראשונה.

זוהי הזדמנות טובה לחזור על מאפייניה של המלחמה ועל תוצאותיה, ולבחון כיצד הם באים לידי ביטוי בתמונות המופיעות בשקופית.

מלחמת העולם הייתה מלחמה טוטלית שבה היטשטשה הפרדה בין חזית לבין עורף. במהלכה כל מדינות אירופה (כולל המדינות המנצחות) סבלו מאבדות רבות ומהרס, ולאחריה סבלו מאבטלה וממצוקה כלכלית. כמו כן, הייתה תחושה שהמלחמה התרחשה ללא סיבה מוצדקת ונמתחה ביקורת קשה על ההנהגה שהייתה מעורבת בהצטרפות למלחמה.

קשיים מיוחדים נוספים התקיימו במדינות המפסידות ובמדינות החדשות: בקרב המדינות המפסידות נפגע הכבוד והדימוי העצמי של האזרחים. במדינות החדשות היה צורך להתמודד עם בניית מערכת שלטונית חדשה ולאחד את התושבים תחת מכנה משותף.

דיון מסכם:

- איזו מבין צורות המשטר – דמוקרטיה או דיקטטורה – אפשרה למדינות השונות התמודדות קלה יותר עם המציאות שנוצרה לאחר מלחמת העולם הראשונה? הסבירו את תשובתכם.
- מדוע לדעתכם המדינות המנצחות כפו על גרמניה, שהוכרזה כאשמה במלחמה, לקיים בה שלטון דמוקרטי?
- כיצד לדעתכם השפיעה העובדה שהמדינות המנצחות כפו על גרמניה להפוך את השלטון המלוכני שהונהג בה לשלטון דמוקרטי?
- מדוע לדעתכם המדינות המנצחות קבעו שהמדינות החדשות צריכות להיות דמוקרטיות?

**לפי דעתכם,
איזו צורת משטר
מתאימה יותר למציאות
שאחרי
מלחמת העולם הראשונה?**

הבא לחצו על "הבא" להמשך הקודם

- הסבירו מהם הקשיים המיוחדים שעמם נדרשו להתמודד המדינות החדשות וכיצד הקשיים האלה השפיעו על צורת המשטר.
- כיצד אפשר להסביר את העובדה שבמהלך שני העשורים שלאחר מלחמת העולם הראשונה התקשו מדינות שונות באירופה לשמור על השלטון הדמוקרטי שהתקיים בהן וחלקן הפכו לדיקטטורות?
- אילו היבטים עשויים היו להקל על מדינות לשמור על שלטון דמוקרטי? אילו היבטים עשויים היו להקשות עליהן?

בשלב זה כדאי לשוב לשקופית ההצבעה שבה החל השיעור ולשוחח על כך שלאורך ההיסטוריה התקיימו מצבים שבהם למשטר הדיקטטורי הייתה עדיפות על פני המשטר הדמוקרטי, ודווקא משום כך מתחדד הצורך להבין את חשיבותה של הדמוקרטיה ואת מאפייניה – כדי שנשמור עליה גם במצבים שבהם לכאורה הרבה יותר קל למדינות להיות דיקטטורות.

